

РОЛЯТА НА „КИТАЙСКАТА КАРТА“ В СЪВЕТСКО-АМЕРИКАНСКИТЕ ОТНОШЕНИЯ: АМЕРИКАНСКАТА ПЕРСПЕКТИВА, 1969 – 1972 г.

Ивана Николова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. Настоящата статия разглежда въпроса доколко нормализацията в американско-китайските взаимоотношения в началото на 70-те години влияе върху тези между Съединените щати и Съветския съюз. Разгледани са четири аспекта от отношенията между суперсилите – преговорите за статута на Западен Берлин; тези за споразумението САЛТ I; войната между Индия и Пакистан през декември 1971 г.; конфликтът във Виетнам в контекста на диалога между САЩ и СССР. Представена е тезата, че триъгълната дипломатия играе ефективна роля в контекста на разведряването между свръхдържавите и в Европа, но деструктивна – в Азия.

Keywords: Cold War; U.S.-Soviet relations; U.S.-Sino relations; Détente; Triangular diplomacy; Vietnam war; U.S. foreign policy

Съществуват много контрастни оценки за ефективността на геополитическия триъгълник между Вашингтон, Москва и Пекин и ролята му в съветско-американските отношения. От една страна, може да се посочи позицията на Юси М. Ханхимаки – автор на монография за дейността на Хенри Кисинджър: *„Отварянето към Китай не предизвиква толкова драматичен краен резултат, колкото се твърди. Новите китайско-американски отношения не се превръщат във важен дипломатически инструмент. След 1971 г. има само няколко случая, в които предпазливостта в действията на СССР може да бъде директно обяснена с притеснение, свързано с оста Вашингтон – Пекин“* (Hanhimäki, 2008: 37). В другата крайност е самият Кисинджър: *„Триъгълните отношения между Съединените щати, СССР и Китай отвориха път към серия важни пробиви: край на Виетнамската война, споразумение за свободен достъп до разделения Берлин... свикване на Европейската конференция за сигурност“* (Kissinger, 1994: 643). Ханхимаки обаче не отрича последиците от промяната в американско-китайските отношения в дългосрочен план (Hanhimäki, 2008: 36–37). Целта на настоящата статия е да отговори

на въпроса има или няма влияние „китайската карта“ в краткосрочен план в контекста на съветско-американските отношения¹⁾. За краткосрочни последствия приемам промени в съветската политика до срещата на върха в Москва през май 1972 г. За целта ще проследим четири аспекта от взаимоотношенията между суперсилите, в които може да се говори за евентуално влияние върху Съветите вследствие от триъгълната дипломация. Това са преговорите за статута на Западен Берлин, които се водят между март 1970 и август 1971 г.; тези за споразумението САЛТ I, водени между ноември 1969 и май 1972 г.; войната между Индия и Пакистан през декември 1971 г. и ролята на Вашингтон и Москва; Виетнамската война и американските дипломатически опити за прекратяване на участието в конфликта.

Историографията по проблематиката е едновременно богата и изключително проблемна, особено американските автори. Основната слабост е преобладаващо отрицателният образ на Никсън. Заради поляризиращата война във Виетнам и разочарованието от аферата „Уотъргейт“, която променя трайно отношението на гражданите към властта, дори на изследователите им е трудно да са обективни. Много от тях са склонни да критикуват всяка политика на 37-ия президент заради личните си убеждения и понякога преминават границата на приемливото. Критиката идва и отляво, и отдясно, като тази за външната политика е насочена почти изцяло към Виетнам. Типично лява теза е, че ненужното продължаване на войната във Виетнам, както и прекалено многото ястреби в Белия дом, пречат на САЩ да разкрие пълния потенциал на разведряването. Десницата се хваща за прекомерно големите отстъпки, които според тях американската страна прави в името на разведряването. Така, докато Сейом Браун е на мнение, че Виетнам е пожертван в името на намаляването на напрежението, според Далек политиката на разведряване, от своя страна, е жертвана заради Виетнам (Brown, 2015:173; Dallek, 2007: 375). За ролята на „китайската карта“ в съветско-американските отношения изглежда, че голяма част от американските автори са по-близо до тезата на Кисинджър, цитирана в началото²⁾. Критиката към китайската инициатива в контекста на отношенията между суперсилите идва по две линии – Виетнам и всичко останало. Най-критични са тези, които виждат Виетнам като основна, ако не и единствена, цел на триъгълната дипломация и за които стоплянето с комунистическите гиганти няма ефект върху поведението на Ханой. Съответно за тях „китайската карта“ или е неефективна, или води до още по-лоши последствия. Например според Брус Куклик геополитическият триъгълник само усложнява отношенията със Съветския съюз и ги тласка по-близо до Ханой (Kuklick, 2006: 198). Най-скептичен определено е Ханхимаки, който, както видяхме, отхвърля краткосрочните дивиденди на триъгълната дипломация. За Виетнам авторът споделя мнението на Куклик (Hanhimäki, 2004: 36). От друга страна, той напомня, че интересът към разведряване от съветска страна всъщност

стои в основата на външнополитическите успехи в двустранните отношения – срещата на върха, споразумението за Берлин, САЛТ I. Не вижда връзка между успехите и „китайската карта“, тъй като чисто хронологически пробивите в преговорите за САЛТ и Берлин се случват, преди Никсън да шокира света с обявяването на президентска визита в Пекин (Hanhimäki, 2004: 36).

Аз не мога да се съглася с нито една от тезите на авторите – нито смятам, че „китайската карта“ е основната причина за пробива и подобряването на американско-съветските отношения, нито, че няма ефект. Не могат да се пренебрегнат всеобхватните причини за желанието на суперсилите за разведряване, които ще проследим по-подробно, за сметка на елементарното обяснение, че Щатите едва ли не принуждават Съветския съюз да прави отстъпки заради стоплянето между САЩ и КНР. От друга страна, е неприемливо критиката към политиката на една американска администрация спрямо конкретен аспект от нея, какъвто е войната във Виетнам, да се превръща в структурна. С други думи, американската безизходица не се дължи на факта, че концепцията за външна политика на Никсън и Кисинджър не е правилна, а че между позициите на Ханой и Вашингтон не може да се намери компромис. Колкото до ефективността на „китайската карта“ за разведряването, то не трябва да се забравя, че Съветите знаят за съществуването на подновени контакти между Пекин и Вашингтон, но са в неведение за конкретните теми, които се обсъждат, и още преди анонса за визитата на Никсън вече са показали притесненията си. В този смисъл, „китайската карта“ не съществува от 15 юли 1971 г., а още от лятото на 1969 г., тъй като няма момент, в който СССР не се чуди какво целят американците с новата си политика към КНР. Накратко, за мен нормализацията между най-богатата и най-многолюдната страна има ефект върху отношенията между суперсилите, но той е или силно преувеличен, или пренебрегнат. За да видим какъв е той, първо ще разгледаме какво подтиква американците към пътя на разведряване и към нова политика спрямо Китай, а след това подробно ще се спрем на съветско-американските отношения в контекста на въпроса за среща на върха, преговорите за статута на Западен Берлин, тези са САЛТ I и положението в Азия.

Едва ли през 1968 г. някой е очаквал, че администрацията на Ричард Никсън ще доведе до може би най-конструктивния диалог с комунистическите гиганти – Съветския съюз и Китай – по време на Студената война. Никсън изгражда репутация на върл антикомунист през 40-те и 50-те години. 20 години по-късно обаче той се превръща в основоположник на разведряването в Съединените щати. Като резултат от 6-годишното му управление Щатите могат да се похвалят с отварянето към Китай; с безспорно най-успешната дотогава среща на върха между СССР и САЩ, на която сред множество други споразумения се подписва първото такова за контрол на ядрените арсенали; с разрешаването на берлинския въпрос, създал едни от най-сериозните кри-

зи на Студената война. Причините за рязката промяна от конфронтация към разведдряване в американската политика са комплексни, но обяснение може да се търси най-вече в два аспекта – промяната в международната обстановка и вътрешнополитическата криза, до която води войната във Виетнам.

В края на 60-те години няколко основни проблема изкрystalизират в американската политическа мисъл. Ерата на всесилната Америка, която сама съдържа комунизма, е приключила³⁾. Външната политика на една суперсила е изцяло ангажирана от локална война със страна, която едва се вижда на картата, но в същото време се превръща в най-големия кошмар за всеки американец. Това показва тотална загуба на перспектива и фокусиране върху идеализма и идеологическите измерения на дипломатията, което логично води до политика в духа на реализма и прагматизма. Провалът на традиционната американска политика във Виетнам е най-силният мотив за преосмисляне и опит за промяна на външната политика на Вашингтон. Но има и редица други фактори. Двата блока, формирани през 40-те години, вече не са толкова монолитни, което позволява гъвкавост в международните отношения, която не е възможна преди това. Това се дължи, от една страна, на икономическото възстановяване на страните в Европа и Азия след разрушенията на Втората световна война. От друга – на успешното разрешаване на кризите на Студената война в продължение на повече от двадесет години⁴⁾. Така в двата блока започва процес на разслояване и частично или пълно отклоняване от курса на суперсилите. Най-ярко той се наблюдава в политиката на Шарл дьо Гол и Мао Дзедун, но може да се види например и при Вили Бранд и Николае Чаушеску. Друг фактор е икономическото и психологическо изтощение, до което води надпреварата във въоръжаването. В тази връзка, от края на 50-те години започва трескаво мислене върху проблемите на спиране и контрол над ядрените арсенали. Частични успехи в тази област са постигнати през 60-те години с подписването първо на забрана върху ядрените опити в атмосферата, а после и договор за неразпространение на ядрени оръжия, но тези усилия не са достатъчни за прекратяване на надпреварата. Съветският съюз води и все по-успешна политика в Третия свят, което най-ясно се вижда в контекста на арабско-израелския конфликт, но не трябва да се забравят и несекващата подкрепа за Северен Виетнам и Индийско-съветският договор за приятелство. От другата страна, политиката в Третия свят е един от най-съществените пропуски в американската дипломатия. Америка, която е сравнително нов активен участник на световната сцена, няма ясно изградена външнополитическа концепция за влияние върху непреки участници в Студената война. Всъщност същото може да се каже и за СССР. Това позволява на трети страни да се възползват от идеологическия конфликт между Запад и Изток. Без контрол от Вашингтон или Москва те могат да се окажат способни да докарат суперсилите до война или положение, близо до войната. Най-очевидният пример е политиката на

Египет, и най-вече тази на Ануар ал-Садат. Тази реалност тласка суперсилите към търсене на изход от подобни ситуации и още веднъж подчертава необходимостта от промяна в провеждането на външна политика.

Във вътрешнополитически план Съединените щати към 1969 г. са на ръба на гражданска война. Ерата на консенсуса за външна политика от 50-те години си е отишла безвъзвратно. Освен шумните антивоенни протести се изостря и интелектуалният сблъсък каква трябва да е ролята на САЩ в света, поради липсата на баланс между прекалена експанзия и изолационизъм. На Ричард Никсън се пада горчивата задача да определи лимитите на родната външна политика, или както казва Кисинджър в интервю през 1971 г.: *„Ние трябваше да приспособим външната си политика, за да отразява новите реалности на живота. Отвъд физическия и психологическия капацитет на САЩ е да бъдат отговорни за всяка част от света“*⁽⁵⁾. Ако другите фактори, които изброих, са тенденции и съответно по-трудно забележими, то войната във Виетнам и външно- и вътрешнополитическите последици от нея са очевидни. Най-дългата война в историята на Щатите срива американското самочувствие и показва, че САЩ не могат да действат повече единствено от позицията на силата в отношенията си най-вече с комунистическия блок. Но все пак Студената война остава факт. Нито за момент Вашингтон не се отказва от политиката на съдържане и контрол, просто се променят механизмите за прилагането ѝ. След като не могат да съдържат Кремъл само с военна сила, започва търсене на дипломатически алтернативи. Резултатът от това търсене на практика е политиката на намаляване на напрежението или разведряване⁽⁶⁾.

В първия си доклад за външната политика Никсън обявява началото на „ера на преговори“⁽⁷⁾. Именно преговорите са в основата на разведряването. Диалогът между суперсилите не е спирал след Втората световна война. Между 1946 и 1969 г. успехите в преговорите между Кремъл и Белия дом са променливи. Срещата в Женева през 1955 г. и посещенияето на Хрущов в САЩ през 1959 г. на практика водят единствено до потвърждение на различията; срещата в Париж през 1960 г. е опропаствена от сваления самолет Ю-2; на срещата във Виена от 1961 г. Хрущов подновява ултиматума за Берлин и на практика започва най-напрегнатият период в Студената война. Въпреки това през 1961 г., както и на срещата от Гласборо от 1967 г., вече се достига до принципно съгласие за контрол на ядрените арсенали. Новото в края на 60-те години е желанието на американците да преговарят със Съветите като с равен и донякъде да тушират идеологическия фактор, за да постигнат реална успеваемост. Уроците от миналите срещи на върха показват, че „духът“ на разбирателство не е достатъчен, за да се избегнат сериозни кризи, а трябва и някакво съдържание, конкретност и реципрочност в диалога. Задължително условие за успешни преговори е и гъвкавостта, още една причина да бъде омаловажена идеологията, а също и да се търсят нови начини да се улесни диалогът. Друга новост е,

както вече видяхме, невъзможността на Щатите да преговарят от позицията на военната сила. Това, което ще се опитат да направят Никсън и Кисинджър, е да заменят военната сила с геополитическо надиграване. Именно в търсене-то на нови механизми за провеждане на конструктивен диалог Вашингтон ще срещне Пекин.

Стратегическият триъгълник между Вашингтон, Москва и Пекин се превръща в основна част от стратегията на американците за разведвяването. Но идеята за него нито се ражда за една нощ, нито зависи изцяло от САЩ. След победата на комунистите и раждането на Китайската народна република през 1949 г. Западът отказва да я признае. Вместо това Тайван, където се оттеглят силите на Гоминдана, става член на ООН. През 1950 г. е подписан договор за приятелство между КНР и СССР, а през 1954 г. – за взаимна отбрана между САЩ и Тайван. Единственият контакт между Вашингтон и Пекин са спорадични срещи между китайския посланик и американския му колега във Варшава. Между 1954 и 1968 г. са проведени 134 такива срещи (Davies & Trani, 2009: 318). Те служат за предотвратяване на кризи и неразбирателства, идващи от липсата на официални контакти. Например американците използват канала, за да уведомят Китай, че нямат намерение да разширяват войната във Виетнам, с цел да избегнат повторение на събитията от Корейската война (Komine, 2008: 22). През 60-те години духът на разведвяването малко помалко започва да се усеща и на китайския фронт. В ООН подкрепата на съюзниците на Америка от НАТО за изолацията на Китай бавно изчезва. Франция през 1964 г., а после и Канада, Италия и Турция през 1970 г. установяват дипломатически отношения с Пекин⁸⁾. В условията на задълбочаващия се разрыв между КНР и СССР, който ескалира от оттеглянето на съветските специалисти през 1960 г. до ръба на войната през 1969 г., и безизходицата във Виетнам във Вашингтон се разгръща дебат, свързан със значимостта на разрыва и агресивността на Китай. Едната страна, към която принадлежи и държавният секретар в администрациите на Кенеди и Джонсън – Дийн Ръск, вижда КНР като агресивна революционна сила, която може би ще се намеси пряко във Виетнам, както е направила в Корея. Не е осъзната дълбочината на разрыва със Съветския съюз. От другата страна, много синолози в Държавния департамент отхвърлят тезата, че Китай е агресор и че разрывът е временно явление в китайско-съветските отношения. Напротив, Пекин е обграден от враждебно настроени съседи⁹⁾ и едва ли ще прибегне до външна агресия. Те агитират за отваряне към републиката (Komine, 2008: 20 – 21).

На този фон през октомври 1967 г. се появява известната статия на Ричард Никсън „Азия след Виетнам“, отпечатана в списание „Форин афейърс“. Бъдещият президент подтиква към реалистична политика спрямо Пекин, която не може да е просто нормализация на отношенията. Известното изречение „... не можем да си позволим да държим Китай завинаги извън семейство-

то на нациите...“ неслучайно е започнато с думите „[в] дългосрочен план“ (Nixon, 2008: 141). „Светът не може да бъде сигурен, докато Китай не се промени“, пише Никсън, приканвайки некомунистическите страни от Азия да се придържат към политика на съдържане и контрол (Nixon, 2008: 141). Това според него ще накара Китай да се промени по примера на СССР, който води диалог със Запада и един вид приема да бъде съдържан. Ако в дългосрочен план американската цел е пълна нормализация на взаимоотношенията, то в краткосрочен е „политика на строго съдържане... [за да] се убеди Пекин, че неговите интереси могат да бъдат защитени само чрез приемане на основните принципи на поведение в международната арена“ (Nixon, 2008: 144). Статията по-скоро е апел към онова, което по-късно ще се превърне в политиката на виетнамизация във Виетнам и доктрината „Никсън“ в Азия, отколкото декларация за бъдещата политика на администрацията на автора към Китай. Въпреки това не може да се отрече появата на новаторство в позицията на хардлайнерите. Появяват се хора, които са готови да пренебрегнат до известна степен старите догми на идеологическия сблъсък в името на мирното съвместно съществуване. Никсън вижда в перспектива промяна на американската политика към Китай, но не мисли, че това ще се случи, докато Мао е жив. Към 1967 г. това е напълно логично виждане. С началото на Културната революция предходната година Пекин попада в наложена от себе си изолация, и най-вече показва, че все още е революционна сила, която не отговаря на условията, които Никсън и други изискват, за да се нормализират отношенията. Друг представител на консервативното течение, който играе една от главните роли в отварянето към КНР, също започва да се замисля за перспективите пред американската външна политика в Азия. Това, разбира се, е Хенри Кисинджър. Той сам си признава скептичността към евентуалното отваряне към Китай (Kissinger, 1979: 164 – 165). Тази скептичност се пренася и в администрацията. Съветът по национална сигурност изготвя Меморандум № 14 през април 1969 г., свързан с последствията от политика на нормализация. В общи линии, заключението е познатата формулировка – за подобряване на отношенията с Китай може да се говори едва след смъртта на Мао Дзъдун¹⁰). Но той прозира нещо друго. В реч на Нелсън Рокфелер, чийто съветник по външна политика е именно Кисинджър, от юли 1968 г. се казва: „...Нужен е диалог с комунистически Китай. С внимателно построен триъгълник между Вашингтон, Пекин и Москва се появяват възможности за споразумяване и с двете страни и избор по отношение на всяка от тях“ (Kissinger, 1979: 165). В тази връзка, ми се вижда абсурден историографският дебат дали президентът, или съветникът му е „измислил“ отварянето към КНР¹¹). Първо, тенденцията към ревизия на политиката към Пекин далеч не се ограничава до двама души, нито пък някой от тях е първият, който пише по въпроса. Въпреки това аз лично съм далеч от тезата на Сури, че отварянето към КНР е почти неизбежно в на-

чалото на 70-те години независимо кой стои в Овалния офис (Suri, 2007: 183). Второ, докато Никсън е по-скоро фокусиран върху самия Китай и потенциала му да бъде световна сила, Кисинджър вижда евентуално стратегическо преимущество на Щатите в рамките на отношенията между суперсилите.

Видяхме, че двамата основни архитекти на външната политика на САЩ след 1969 г. са резервирани към прибързани действия спрямо Китай. Тогава как се стига до ревизия на този курс, която само две години по-късно ще доведе до покана от премиера Джоу Енлай за визита на най-високо равнище в Пекин? Основната причина всъщност няма нищо общо с Вашингтон. През 1969 г. КНР и СССР са на ръба на войната. Най-сериозните военни сблъсъци по границата са през март и август 1969 г. Съдейки по спомените, а и по документите, САЩ не обръщат особено внимание на събитията, докато не започват сериозно преосмисляне, подтикнати от Москва. Първоначалният анализ показва, че американската страна смята Пекин за агресор¹²⁾. На 19 март 1969 г. съветският посланик във Вашингтон Анатолий Добринин директно повдига въпроса пред Кисинджър дали САЩ ще се възползват от трудностите на СССР, свързани със сблъсъците по границата, и прекарва около 15 минути, описвайки военната обстановка¹³⁾. На 18 август с.г. вторият секретар на посолството Давидов направо пита сравнително нископоставен служител на Държавния департамент как ще реагират Щатите, ако Съветите ударят ядрените бази на Китай¹⁴⁾. Тъй като по принцип Москва няма навика да се консултира по такъв начин с Вашингтон, това кара американците да се вгледат по-дълбоко в съветско-китайските отношения. Една седмица по-рано Никсън вече повдига въпроса дали Съветският съюз не е агресорът, и ако това е така, си дава сметка, че не е в американски интерес СССР да победи КНР във войната¹⁵⁾. Още през лятото на 1969 г. у американците назрява идеята за установяване на контакти с Пекин, което да стресне Съветите, особено след като става ясно, че китайците са застрашената страна и може би ще бъдат по-склонни към преговори с Америка. В това отношение се оказват прави. Китайците са доста отзивчиви към американската инициатива в контекста на желанието за излизане от самоналожената изолация и най-вече от факта, че по северната им граница има повече съветски дивизии от колкото са насочени срещу НАТО¹⁶⁾.

Отварянето към Китайската народна република и сравнителната нормализация в отношенията (доколкото може да се очаква такава в условия на действащ американско-тайвански договор) се реализират в рамките на първия мандат на президента, макар и да отнема цели две години. Кулминацията на двустранните усилия безспорно е визитата на Никсън в КНР през февруари 1972 г. Една причина за забавянето е липсата на контакти между двете страни повече от 20 години. Друга е войната във Виетнам. Събитията в Камбоджа през 1970 г. временно прекратяват подновения диалог между Вашингтон и Пекин и слагат край на варшавските разговори¹⁷⁾. Въпреки това между 1969 и 1971 г. и двете

страни правят жестове една към друга – САЩ постепенно свалят редица икономически ограничения спрямо КНР; китайците показват добра воля чрез безпрецедентната чест, която оказват на един американски журналист¹⁸). През пролетта 1971 г. *„дипломацията на усмивките“*, както я наричат в Москва, ескалира (Kissinger, 1979: 707). На 6 април Пекин кани американския отбор по пинг понг, който е на световно първенство в Япония, да посети КНР. След 1949 г. това е първата група американци, която е официално поканена и допущаната в Китай (Davies & Trani, 2009: 325 – 326). Джоу Енлай се среща с тях и им казва, че се отваря нова глава в отношенията между американци и китайци (Kissinger, 1979: 710; Brinkley & Nichter, 2014: 64). На правителствено ниво Пекин и Вашингтон започват да разчитат най-вече на посредничеството на Пакистан за размяна на съобщения. Именно през пакистанския канал е уговорена тайната визита на Кисинджър през юли 1971 г. Поканата за *„специален пратеник на президента на САЩ... за пряка среща и дискусии“* идва на 21 април 1971 г.¹⁹) В резултат съветникът по национална сигурност е в Пекин между 9 и 11 юли. На 15 юли Никсън обявява пред света тайната визита и приема китайската покана за среща на най-високо равнище.

Американците, особено Кисинджър, залагат огромни надежди на успеха на триъгълната дипломация. В спомените си той изрежда редицата предимства на тази политика. В краткосрочен план подкрепя от основните съюзници на Северен Виетнам – поне това е основната надежда на президента, а и разсейване на обществото от виетнамския кошмар. Кисинджър е по-съсредоточен в отварянето на нови хоризонти в международните отношения, и най-вече тези между двете суперсили. Съветникът по национална сигурност вижда в стоплянето с Пекин идеалния баланс между замразяване и прекалено омекване на тона с Кремъл. Опасността от изпадане в двете крайности най-вече го притесняват в европейски аспект – съюзниците от НАТО или ще се втурнат да правят отстъпки пред Москва сами, опитвайки се да намалят напрежението, или ще се притеснят от мним кондоминиум между САЩ и СССР (Kissinger, 1979: 164, 194, 382). Историографията също изброява множество (макар и не толкова много) причини и дивиденти на триъгълната дипломация – най-вече опит за влияние върху войната във Виетнам и парирание на либералната критика вътре в Щатите (Dallek, 2007: 269; Komine, 2008: 1). Никсън изтъква най-съществената причина за обръщането към Пекин красноречиво: *„Истинската причина беше нашият общ стратегически интерес към противопоставянето на съветска доминация в Азия“* (Nixon, 2013: 4). Основната трудност в изследването на резултатите от построяването на геополитически триъгълник между Москва, Пекин и Вашингтон идва от факта, че американската страна наистина вярва в успехите на инициативата. Това е видно не само от спомените, а и от документите и дори от личните разговори, с които разполагаме, благодарение на записващата система в Белия дом. Примерите са на-

истина много, аз ще дам само един, за да покажа как изглеждат събитията от гледната точка на Овалния офис. В разговор между Никсън и Кисинджър на 17 април 1971 г. (4 дни преди заветната покана от Пекин) чуваме от съветника по национална сигурност: *„Най-доброто нещо, което китайците направиха за нас, не е толкова свързано с общественото мнение, което е достатъчно добро, но ни дадох място за маневриране с руснаците“* (Brinkley & Nichter, 2014: 81)²⁰⁾. Много е трудно да се намери обективност, когато участниците в събитията са толкова красноречиви. Доколко Кисинджър е прав, американската страна само може да гадае. Все пак са окуражени от съветското поведение, което показва ясно притеснението на Москва, т.е. че американската политика постига целта си и което самият Добринин определя като грешна стратегия (Dobrynin, 1995: 207). За проследяването на успеха или провала на „китайската карта“ е необходимо по-подробно да се разгледат отношенията между СССР и САЩ и промените в тях, особено след 15 юли 1971 г.

В края на 60-те и началото на 70-те взаимоотношенията между Съветския съюз и Съединените щати отдавна са излезли от границите на чисто двустранните въпроси, или по-точно двустранните въпроси имат глобален характер и засягат множество трети страни. По тази причина администрацията на Никсън се обляга на *взаимозависимостта*, изхождайки от тезата, че поведението на суперсилите в различни части на света е плод на единна политика. Подходът към Кремъл трябва да бъде хомогенен и оттам – балансиран. *„Процедирахме от презумпцията, че разделянето на проблемите в отделни категории би окуражило съветските лидери да вярват, че могат да използват сътрудничество в една област като защитен механизъм, докато се стремят към едностранно преимущество в други. Това беше недопустимо“*, пише Кисинджър (Kissinger, 1979: 129; Kissinger, 1994: 626 – 627). Типична липса на връзка между различните проблеми в американско-съветските отношения например е желанието на Джонсън за официално посещение в Москва въпреки събитията в Чехословакия от 1968 г.²¹⁾ Равносметката от това е, че Белият дом приема доктрината „Брежнев“ без особен протест и без да получи нищо в замяна – нещо, което следващата администрация никога не би си простила. От друга страна, САЩ отнема статута на най-облагодетелствана нация от СССР по време на Корейската война, което е класически пример на взаимозависимост (Kissinger, 1979: 1133). Тази непоследователност се дължи на все по-всеобхватната дипломация, която се очаква да водят суперсилите, и липсата на добре отъпкана пътека как да се решават проблемите и да се избягват кризи.

Политиката на взаимозависимост всъщност е създаване на пряка връзка в прогреса на един аспект от съветско-американските отношения с друг. Съветите например погрешно смятат, че американците са готови на всичко за среща на върха през 1970 – 1971 г., и обвързват провеждането ѝ с прогрес в преговорите за статута на Западен Берлин²²⁾. Американците, изхождайки от

мисленето, че преговорите за ядрен контрол са по-важни за СССР, обвързват прогреса със съветско съдействие за прекратяване на войната във Виетнам, което също се оказва неуспешно (Hanhimäki, 2008: 35). На практика гаранция за успех е правилното определяне на приоритетите според другия участник. За съжаление, както изтъкват мнозина автори, включително и Добринин, тази тактика води до често бавене или застой в преговорите (Dobrynin, 1995: 198; Gaddis, 2005: 290; Hanhimäki, 2004: 39). За да се избегне това, двете страни непрестанно търсят допълнителни лостове на влияние върху другия. Така Брежнев изведнъж предлага помощ за преговорите с Виетнам, а Никсън изважда „китайската карта“²³). Най-голямото улеснение в полза на взаимозависимостта е, че най-чувствителната част от абсолютно всички преговори между суперсилите, от сделките за износ на зърно към СССР до статута на Западен Берлин, се води в един или друг етап от двама души – Хенри Кисинджър и Анатолий Добринин. По този начин двама души са наясно с всички аспекти от двустранните отношения и съответно могат да си позволят обвързване на проблемите. „Каналът“, както го наричат, играе изключително важна и конструктивна роля в Никсъновата администрация.

Най-лесният за проследяване въпрос в съветско-американските отношения е пътят до срещата на върха в Москва, проведена между 22 и 30 май 1972 г. Срещите между лидерите на двете суперсили са барометър за двустранните отношения. В ерата на преговори и разведряване е напълно логично да се проведе такава. След като и двете страни са склонни към преговори, остава въпросът какви са причините срещата да се състои след цели 3 години. От американска страна стои вече описаното убеждение, че „...всякакви преговори между САЩ и Съветския съюз трябва да отразяват само специфични точки на напрежение вместо обща атмосфера. За да бъдат смислени срещите на върха, трябва да са добре подготвени и да отразяват преговори, по които вече има значителен напредък...“ (Kissinger, 1979: 128). Този принцип ще позволи в Москва да се подпишат безпрецедентен брой предварително уговорени споразумения в разнообразни сфери. Той обаче изключва провеждане на среща на върха през 1969 г. САЩ започват да повдигат въпроса от април 1970 г. (Kissinger, 1979: 553)

През 1970 и началото на 1971 г. на американците определено им изглежда, че Съветите са ненужно обструктивни по въпроса за среща на върха. През август 1970 г. президентът кани Алексей Косигин – председател на Съвета на министрите на СССР, в Белия дом по време на планираната му визита в Ню Йорк, но поканата е тактично отклонена²⁴). След посещението на съветския външен министър Андрей Громико във Вашингтон през октомври 1970 г. остава единствено неофициалното предложение за среща на върха през юни или септември 1971 г., въпреки американските надежди за анонс в края на месеца²⁵). Това забавяне идва, тъй като в края на 1970 и началото на 1971 г. наблю-

даваме временно влошаване в отношенията между суперсилите. Причина за това са събитията в Йордания през септември 1970 г., където подкрепяната от Съветите Сирия се намесва в конфликта между Палестинската освободителна армия и правителството на Йордания; страхът от втора кубинска криза покрай съветската активност в Сиенфуегос; и накрая разширяването на Виетнамската война с началото на операция Лам Сон 719 през февруари 1971 г. Друга причина за отлагането на срещата на върха във времето е борбата за власт между Брежнев и Косигин кой да представлява Кремъл във външнополитически аспект (Dobrynin, 1995: 212). Едва след XXIV конгрес на КПСС (30 март – 9 април 1971 г.), на който генералният секретар затвърждава лидерските си позиции, съветската дипломатия се активизира. Докато американският отбор по тенис на маса е в Пекин в началото на април 1971 г., във Вашингтон вече чакат официална покана за президента от СССР (Brinkley & Nichter, 2014: 65 – 66). Очакванията им не се оправдават. Добринин се връща от конгреса на партията и се среща с Кисинджър на 23 април. Съветският посланик отново потвърждава принципното съгласие Никсън да посети Москва, но не мисли, че „е възможно да има визита, преди да се разреши берлинският въпрос“⁽²⁶⁾. В спомените си Добринин признава, че желанието на СССР да ускорят преговорите за статута на Западен Берлин, стои в основата на съветското шикалкаване за срещата на върха към април 1971 г. (Dobrynin, 1995: 223, 226) В крайна сметка, обвързването на споразумението за Берлин с посещението на Никсън в Москва решава въпроса дали Никсън да отиде първо в Пекин. Всъщност в планове на Белия дом дотогава никога не е стоял въпросът коя комунистическа страна да се посети първо. Според Никсън, ако се обяви визита в Пекин, то руснаците веднага ще убият възможността за такава в Москва (Brinkley & Nichter, 2014: 118). Американците чакат до последния момент преди тайното пътуване на Кисинджър в Пекин. На 8 юни съветникът по национална сигурност казва на Добринин, че американската страна има съмнения дали в Москва изобщо искат среща на върха през 1971 г., и иска конкретен отговор до края на месеца⁽²⁷⁾. Съветският отговор, че срещата се отлага, идва на 6 юли, докато Кисинджър вече в Азия⁽²⁸⁾. В резултат на това е решено Пекин да измести Москва. На 15 юли в САЩ и КНР едновременно се обявява едно и също съобщение: „...Премият Джоу Енлай, от името на правителството на Народна република Китай, отправя покана към президента Никсън да посети Китай на подходяща дата преди май 1972 г. Президентът Никсън прие поканата с удоволствие...“⁽²⁹⁾.

Между 1969 и юли 1971 г. съветската страна на няколко пъти показва известно притеснение от подновените контакти между Вашингтон и Пекин. Една причина за това е американското решение още през 1969 г. тенденциозно да не уведомяват Москва за срещите във Варшава, както правят предходните администрации⁽³⁰⁾. По този начин Съветите могат само да гадаят какво

и дали нещо се променя в отношенията между САЩ и КНР в условията на най-напрегнатите моменти от китайско-съветските отношения. Каквото и да са очаквали като резултат от американско-китайските контакти, то „Съветското правителство... дори не предполагаше, че има възможност за по-торно сближаване между двете нации...“ (Dobrynin, 1995: 230). Затова не трябва да ни учудва, че официалната съветска реакция идва след 10 дни мълчание под формата на коментар във в. „Правда“. Статията потвърждава, че нормализацията е в духа на мирното съвместно съществуване, но и предупреждава, че „всякакви надежди за използване на контактите между Пекин и Вашингтон за оказване на какъвто и да било „натиск“ върху Съветския съюз... може да бъде единствено последствие от загубена връзка с реалността“⁽³¹⁾. Неофициално обаче изглежда, че Съветите са притеснени. Егон Бар описва съветската реакция в контекста на преговорите за статута на Западен Берлин: „Руснаците тук изглеждат много притеснени и в известна степен емоционални... Москва изглежда е заинтересована да приключи максимален брой споразумения, преди президентът да посети Пекин“⁽³²⁾. Поведението на Добринин в тайните срещи с Кисинджър също е показателно. На първата такава на 19 юли съветникът по национална сигурност го описва като „*тотално несигурен*“. За срещата на върха в Москва признава, че може би нямаше да я отложат, ако знаеха, че президентът има алтернатива. Опасенията, че визита в Пекин изключва такава в Москва, не се оправдават. Добринин минава от почти ултимативен тон преди 15 юли до обяснения, че американската страна не го е разбрала правилно. Съветският посланик заключава, че са надиграни, но и твърди, че изпращането на официална покана от Кремъл е въпрос на дни след подписване на споразумението за Западен Берлин и съответно няма връзка с китайския анонс (Dobrynin, 1995: 232)⁽³³⁾. Никсън и Кисинджър обаче са убедени, че ако не беше „китайската карта“, Съветите щяха да поставят други условия в свой интерес като цена за срещата на върха (Brinkley & Nichter, 2014: 146). В крайна сметка, поканата от Москва идва на 10 август, а официалният анонс е на 12 октомври, докато Громико е във Вашингтон. Прави впечатление, че датата 10 август е преди финализирането на споразумението за Западен Берлин, а анонсът е, както изрично иска Добринин, преди президентът да замине за Пекин⁽³⁴⁾. Оттук нататък, поне от американска перспектива, Съветите се опитват да извоюват равно отношение и да покажат, че преговорите с тях са много по-съществени. Типичен пример за първото е желанието на Москва за тайна визита на Кисинджър и в съветската столица, която американците отказват до април 1972 г. Доказателство за второто е реториката, която СССР винаги използва по отношение на китайско-американските отношения, а именно липсата на съдържание в диалога между Пекин и Вашингтон в контраст с този между САЩ и Съветския съюз⁽³⁵⁾. По-късно Брежнев се изразява по-красноречиво: Никсън отива „в Пекин за банкетите, а в Москва – да прави

бизнес“ (Kissinger, 1979: 836). За мен Москва се забързва в инициирането на среща на върха заради неочаквания прогрес в американско-китайските отношения. Не мисля обаче, че Съветите щяха да държат президентската визита заложник на повече условия.

Вътрешната американска реакция как анонсът от 15 юли се отразява на американско-съветските отношения, е разнородна. Хардлайнерите прогнозируют, че СССР ще се откаже от среща на върха и може би дори ще се опита да спечели идеологически точки срещу китайците чрез затвърждаване на анти-капиталистическите си позиции³⁶). От другата страна се чуват и много оптимистични анализи на съветското отношение, залагайки основно на прогрес по преговорите за САЛТ I и статута на Берлин в резултат от развитието на китайско-американските контакти³⁷). Оказва се, че и двете страни са прави – разговорите за САЛТ и Берлин започват да вървят все по-гладко, но от друга страна, Съветите подписват договор за приятелство с Индия и засилват доставките за Ханой. За да видим обаче до каква степен тези събития са повлияли нормализацията между САЩ и КНР, трябва по-подробен поглед и анализ върху тези четири.

Достигането до споразумението за статута на Западен Берлин е основен прерогатив в контекста на разведвяването. С идването на Вили Бранд на власт в Бон и промяната във външната политика на ФРГ най-накрая става възможно да се достигне до намаляване и почти изчезване на напрежението между двете германски държави до края на Студената война. Статутът на Берлин обаче е въпрос, по който Бон официално не е страна от преговорите. След края на Втората световна война столицата на Третия райх е окупирана и разделена от САЩ, СССР, Франция и Великобритания и съответно преговорите за съдбата ѝ се водят между тези четири страни в периода от март 1970 до август 1971 г. Изходните позиции на Съветите и на трите западни държави са фундаментално различни. Целите на Москва са да увеличи влиянието си в Западен Берлин, намалявайки това на другите три страни и изолирайки ФРГ. Освен това основен стремеж е желанието да се прехвърли отговорност за всички комуникации между Западна Германия и Берлин от СССР към ГДР – държава, която все още не е призната нито от Федералната република, нито от страните от НАТО – с цел „подсилване на суверенитета [на ГДР]“³⁸). Основните цели на западните страни (САЩ, Великобритания, Франция и ФРГ) са подобряване на живота вътре в Западен Берлин чрез осигуряване на свободен достъп до града, гарантиран от Съветския съюз, и подсигуриране на западногерманското влияние в града³⁹). След почти година, в която се оказва невъзможно да се достигне до компромисно решение, от януари 1971 г. по съветско предложение във Вашингтон започват преговори между Кисинджър и Добринин и по берлинския въпрос⁴⁰). Това, което следва, е достойно за сюжет на шпионски роман. Съветникът по национална сигур-

ност и съветският посланик тайно обменят информация, като американската страна се консултира с Егон Бар – съветник и по-късно министър в кабинета на Вили Бранд, и Кенет Ръш – американския посланик в Бон. Ръш и Бар, от своя страна, организират тайни срещи между тях двамата и Валентин Фалин – съветския посланик във ФРГ. Всичко това се случва без знанието на Държавния департамент или посланиците на Великобритания и Франция и без участието на съветския представител, които би трябвало да водят преговорите⁴¹⁾. Стратегията дава резултати. През май и юни 1971 г. Бар, Ръш и Фалин са толкова близо до споразумение, че Белият дом се принуждава да подкани американския представител във ФРГ да забави достигането до решение. На 28 юни Кисинджър изпраща следното съобщение до Бон: „...*Изключително важно е да не достигате до финално споразумение преди 15 юли по причини, които ще станат очевидни*“⁴²⁾. Причината, разбира се, е анонсът за срещата на върха в Пекин. Кисинджър обяснява в спомените си, че иска да остави висящ въпроса за Берлин, толкова важен за СССР, за да не реагират Съветите прекалено остро срещу китайския анонс (Kissinger, 1979: 829). В края на краищата, Четиристранното споразумение за статута на Берлин е подписано на 3 септември 1971 г. Американците успяват да подсилят срещата на върха в Москва, след като са спазили съветското условие, а процесът към взаимното признаване на статуквото в следвоенна Европа е започнат.

Има и друга причина за нарочното забавяне на преговорите, която става ясна от инструкциите на Кисинджър до Ръш: „*Искаме да запазим някакъв вид баланс между преговорите за Берлин и САЛТ*“⁴³⁾. Контролът върху въоръженията в лицето на преговорите за ограничаване на стратегически въоръжения (САЛТ) е в основата на американско-съветските отношения. Кубинската криза показва, че ядрена война е немислима, и подтиква суперсилите към диалог за избягване на подобни невралгични моменти. Надпреварата във въоръжаването си казва думата и в Москва, и във Вашингтон. През 60-те години Съветите предприемат рязък скок във въоръжаването, докато американците дават пари за бомбардировки над Ханой, което има ефекта да стресне Белия дом, но и да направи Кремъл по-склонен към преговори заради икономическото изтощение от скъпата инициатива (Gaddis, 2005: 284). Официалните преговори започват в Хелзинки през ноември 1969 г. и практически приключват с подписването в Москва на САЛТ I на 26 май 1972 г. Начинът, по който се достига до подпис, е подобен на приложения в преговорите за статута на Берлин. Преговорите за САЛТ споразумение се водят паралелно в Хелзинки и Виена и тайно между Добринин и Кисинджър. Първият проблем, пред който се изправят преговарящите страни, е структурен. СССР настоява на първо време за достигане на отделно споразумение единствено за програмите за противоракетна отбрана (АБМ). САЩ държи преговорите за АБМ и офанзивни оръжия да се водят паралелно. Този проблем е решен в американска полза. На 20 май

1971 г. Косигин и Никсън анонсират, че преговорите за офанзивни и дефанзивни системи ще се водят паралелно⁴⁴⁾. Пробивът идва след XXIV конгрес на КПСС, когато Добринин се връща от Москва с новините, че са съгласни на американската формула за паралелни преговори⁴⁵⁾. Но също така и месец след като американският отбор по тенис на маса посещава Пекин, в резултат на което съветският посланик се принуждава да предупреди Кисинджър, че опитите им да „изнудват“ Съветите, няма да имат ефект⁴⁶⁾. Не трябва да се надценява значението на събитията от 20 май, тъй като се решава само кога и за какво да се преговаря. Остават по-съществените съдържателни различия в позициите на суперсилите. Най-основни от тях са въпросите с колко противоракетни площадки и ракети, изстрелвани от подводници, да разполагат двете страни. Преговорите отново са в застой до януари 1971 г., когато Добринин, с ясното съзнание, че срещата на върха наближава, предлага следното: ракетите, изстрелвани от подводници, или да не се включват в споразумението, или лимитът да се сложи за всички видове ракети за подводници, запазвайки свободата да се демонтират остарели междуконтинентални балистични ракети и да се заменят с ракети за подводници (което оригинално е предложено от американците в Хелзинки)⁴⁷⁾. Финалното решение на тези два въпроса идва чак при тайното посещение на Кисинджър в Москва през април 1972 г. Брежнев предлага по две АБМ (което е отстъпка, защото Съветите настояват, че им трябва повече от две); приемлив за двете страни таван за ракетите, изстрелвани от подводници; както и споразумението да е за срок от 5 години, а не по-малко, както са настоявали преди руснаците⁴⁸⁾.

Преговорите за Западен Берлин и тези за САЛТ I си приличат по това, че според Вашингтон и двете са по-важни за СССР. Американците отчитат преговорите по статута на западните сектори от Берлин като много по-важни за съветската страна, най-вече защото изчистването на въпроса за статута на града е една от важните стъпки към Европейската конференция за сигурност и сътрудничество⁴⁹⁾. Това становище ми се струва точно, защото Съветите „*правят две трети от отстъпките*“⁵⁰⁾. Именно те обвързват прогреса по преговорите с желаната от американците среща на върха. Но от друга страна, и Вашингтон е под напрежение за достигане на споразумение не само заради визитата в Москва, но и заради интересите на западногерманския си съюзник, който залага цялата си външна политика върху разбирателство и преговори с Източния блок. Колкото до САЛТ, американският анализ сочи, че споразумението играе сериозна политическа роля за Москва, защото ги поставя наравно с американците⁵¹⁾. Още повече Брежнев лично се обвързва с политиката на разведряването и евентуалният ѝ провал е и огромна загуба на престиж. Но това до голяма степен важи и за Никсън. Освен това в САЩ има вътрешно напрежение за подписването на САЛТ. Конгресът, а и по-голямата част от обществото, са настроени достатъчно пацифистично, за да убият

всяка нова ядрена програма, при условие че не се стигне до ограничаване на арсеналите и надпреварата във въоръжаването продължи. Отстъпките, които Съветите уж правят в последния момент, по-скоро са компромисни решения. АБМ площадките са две, а идеалният вариант за американците е една или нула; таванът върху ракетите, изстрелвани от подводници, е толкова голям, че СССР дори не успява да го достигне за петте години, в които важи споразумението⁵²⁾. Накратко американците донякъде се самозаблуждават в оценките си за уязвимостта на съветската страна. В крайна сметка, ако Съветите наистина бяха толкова готови за отстъпки, едва ли преговорите щяха да се точат с години и още по-малко американците щяха да търсят допълнителни дипломатически лостове, какъвто се оказва Пекин.

Първият по-очевиден „тест“ за триъгълна дипломация, след като нормализацията между Вашингтон и Пекин става публично достояние на 15 юли 1971 г., е кризата между Индия и Пакистан, която прераства във война през декември с.г. Ролята на суперсилите в конфликта е пасивна. Откритата съветска подкрепа за Индия и американската мнима такава за Пакистан тласка двете азиатски страни към конфронтация. От гледна точка на симпатии, Щатите са по-скоро на страната на Индия. Китай е съюзник на Пакистан и 9 години по-рано води война с Индия. На 9 август е подписан Договорът за мир, приятелство и сътрудничество между СССР и Индия, което изяснява симпатиите на Кремъл. Американският анализ сочи, че договорът е пряка стъпка срещу КНР, която е повлияна и от нормализацията в китайско-американските отношения⁵³⁾. Във Вашингтон възприемат конфликта като индиректна война между Пекин и Москва и тъй като триъгълната дипломация се гради на основата на подкрепа за по-слабата страна, те практически поддържат Пакистан. Голяма част от историографията е изключително критична към това, което според тях е ненужно обръщане на една регионална криза през призмата на геополитиката (Hanhimäki, 2004: 183; Siniver, 2008: 148; McMahon, 2008: 266). Така или иначе Индо-пакистанската война няма трайни последици върху американско-съветските или американско-китайските отношения. Изводът от тази криза е, че новата политика на САЩ към КНР не може да носи само позитиви, както им се иска във Вашингтон. Другият въпрос, по който този извод отново се оказва валиден, е доста по-съществен не само за самите американци, а и в контекста на отношенията между суперсилите.

Между 1969 и 1973 г. пред администрацията на Ричард Никсън стои един спешен проблем – възможно най-безболезнено излизане от войната във Виетнам. След офанзивата Тет през 1968 г. шансът за военна победа се изпарява. Дори тя да е възможна от чисто военен аспект, то вече не е от психологически. Докато комунистите са готови да чакат до изтощаване на врага, тъй като все пак се бият за собствената си страна, то американците стават все по-непримирими към продължаването на военни действия. Към януари 1969 г. има

536 000 щатски войски във Виетнам, като смъртността е около 200 на седмица (Kissinger, 1979: 235 – 236). Няма план за изтегляне (Isaacson, 2005: 159). На фона на това виждаме засилване на антивоенното протестно движение, мултиплицирането на гълъби в Конгреса и тоталната загуба на национален консенсус. В предизборната си кампания Никсън обещава, че *„първият приоритет във външната политика на следващата администрация ще бъде довеждането до достоен край на войната във Виетнам. Няма да спрем дотам – необходима е политика за предотвратяване на бъдещи „Виетнами“⁵⁴⁾*. Това се превръща в политиката на виетнамизация, или прехвърляне на основната роля във воденето на войната в ръцете на южновьетнамската армия, докато американските войски се изтеглят. За да се предотврати повторението на нова подобна война се появява доктрината „Никсън“, която на практика установява принципа, че американската политика трябва да е под формата на материална и морална подкрепа за съюзниците си за водене на война, а не воюване вместо тях⁵⁵⁾. В същото време администрацията разширява войната, провеждайки операции в Камбоджа и Лаос през 1970 и 1971 г. с цел унищожаване на базите на Ханой. Освен това Никсън е убеден, че американците не използват пълния си дипломатически потенциал във войната, тъй като преговарят само с виетнамците. Според него ключът към Ханой е в Москва и Пекин (Nixon, 2013a: 381, 445). Естествено и двата комунистически гиганта подкрепят Северен Виетнам, и то далеч не само на думи. СССР е основният доставчик на боеприпаси за виетнамците. Американската надежда е, че стопляне на отношенията с КНР и Съветския съюз ще доведе до изолация на Ханой и по-голяма склонност към преговори. Има основание, ако не и доза отчаяние, в това становище. И официалните, и тайните преговори между Кисинджър и Ле Дък Тхо не показват почти никакъв прогрес до октомври 1972 г.

Липсва консенсус дали тригълната дипломация способства, пречи или изобщо няма отражение върху достигането до Парижкото споразумение за прекратяване на войната и възстановяване на мира във Виетнам от януари 1973 г. Факт е, че виетнамският въпрос присъства в почти всеки разговор на американците с Пекин или Москва. В Америка разбират, че съветското влияние е много по-силно, но дотогавашните опити да извлекат посредничество от тях, са неуспешни. Първоначалната тактика на американската страна е да бави преговорите по въпроси от интерес за съветската страна (Nixon, 2013a: 266). След като това не води до резултат, надеждата на Никсън най-вече е, че отварянето към Китай ще принуди СССР, поне в краткосрочен план, да съдейства (Nixon, 2013a: 164). Но ако в някои аспекти обръщането към КНР носи позитиви, то във Виетнам случаят е по-скоро обратният. В меморандум, обобщаващ позицията на Кремъл между юли и ноември 1971 г. (момент, в който Ханой отказва да продължи преговорите), четем, че *„Съветите провеждат политика, насочена към обкръжаване на китайците и подсилване на позицията на Москва по китайските*

флангове⁵⁶⁾. Събитията, довели до това заключение, говорят сами за себе си – стопляне на съветско-японските отношения, договорът за приятелство с Индия от август 1971 г. и най-лошото, визитата на Николай Подгорни – председателя на Президиума на ВС на СССР, в Ханой през октомври 1971 г. Тогава е подписан нов договор за военни доставки, а в комуникетото от посещението пише, че Съветите ще продължат подкрепата си до пълна победа на Севера⁵⁷⁾. Това дава основание на американците да смятат, че Кремъл има пръст в решението на Ханой за прекратяване на тайните преговори и търсене на военно решение⁵⁸⁾. Дори Съветите да не са повлияли на Ханой с думи, те го правят с действията си. ДРВ не само спира преговорите, а дава началото на подготовка за масирана атака със съветско оръжие.

Пролетната офанзива започва на 30 март 1972 г. Безспорно американците държат СССР отговорен, независимо дали е помогнал в планирането, или не⁵⁹⁾. Но докато Кисинджър тълкува политиката на Москва по-скоро като удар срещу Пекин, Никсън е убеден в нейната антиамериканска насоченост⁶⁰⁾. В тези условия съветникът по национална сигурност отива на тайна визита в Москва между 20 и 24 април 1972 г. Брежнев не само отрича, че СССР има нещо общо с офанзивата, а дори намеква, че китайците са виновни, тъй като те имат интерес от провал на срещата на върха в Москва, което идва да ни покаже, че и в Кремъл са се научили да играят на триъгълна дипломация⁶¹⁾. Поведението на съветския лидер подсказва, че руснаците са готови на почти всичко, за да спасят срещата на върха. Съветската страна се съгласява да предаде посланията на американците към Ханой, и горещо одобрява подновяването на тайните преговори в Париж⁶²⁾. Показателно е, че президентът пристига в Москва, след като в началото на месеца заповядва миниране на северновиетнамските пристанища, за да се спрат *съветски* кораби от доставка на боеприпаси. Уклончивото отношение на Съветите ме кара да се съглася с Кисинджър, че действията им във Виетнам не са с подчертана антиамериканска насоченост. Вашингтон не иска да губи доверието на съюзниците си, изтегляйки се от Виетнам и изоставяйки Сайгон. В същата степен това важи и за СССР. Не трябва да се забравя, че Съветският съюз, за разлика от Съединените щати, има конкуренция в Азия. Съветските действия в Индокитай са предизвикани най-вече от страха, че разваляне на отношенията с Ханой ще тласне ДРВ към КНР и съответно означава загуба на влияние в Югоизточна Азия⁶³⁾. Всичко това показва, че Ханой много по-добре от Вашингтон успява да се възползва от съветско-китайския разрив. А Никсъновата администрация, както и предшестващите я, попада в капана на мисленето на Студената война. Това, което не могат да осъзнаят във Вашингтон, е, че Ханой не е просто комунистическа пионка на Москва или Пекин, а се бие за собствената си независимост и е готов да плати всяка цена за нея. Дори да приемем, че Съветите бяха изпълнили всички искания на американците, „Ханой не се е бил 35 години, за да бъде ма-

нипулиран от руснаците“ (Brinkley & Nichter, 2014: 468). В крайна сметка и благодарение на по-добрите отношения на Вашингтон с Пекин и Москва, двете комунистически страни приканват Ханой към подновяване на преговорите с американците (Hanhimäki, 2004: 230). Неуспехът на Пролетната офанзива, естествено, също оказва влияние. Така се стига до споразумението от януари 1973 г. и края на американското участие във Виетнамската война.

Ролята на „китайската карта“ конкретно за преговорите за САЛТ I и статута на Берлин е трудна за определяне. Няма как да знаем какво би се случило, ако нормализацията с КНР не бе потръгнала. Затова и липсва единно мнение по въпроса. Според мен китайският фактор изиграва положителна роля в тези два случая. САЩ показват, че имат алтернатива, която СССР няма към онзи момент – диалог с Пекин. На 15 юли 1971 г. Никсън предупреждава Добринин чрез орална нота: *„Всяко влошаване на позитивните тенденции в нашите отношения, разбира се, ще доведе до сериозни последствия за двете страни“*⁶⁴. Америка е готова и за конфронтационен курс, което показва с готовността да пожертва срещата на върха заради събитията във Виетнам. Преминаване от разведряване към конфронтация е изцяло в стила на Никсъновата „теория на лудия човек“, която предполага, че президентът е толкова непредсказуем, че във всеки момент може да обърне политиката си на 180 градуса. От друга страна, Съветите нямат подобна алтернатива – изключително неприемливо за тях е да имат лоши отношения едновременно със САЩ и КНР. Това е валидно, особено ако приемем съждението на Дьо Гол (което американците правят), че основната причина за желанието за разведряване от съветска страна е да подсигури западния фланг, за да се справи с китайците или поне да обезкуражи контакти с Пекин зад гърба на СССР (Kissinger, 1979: 108, 1142; Kissinger, 1994: 632).

Съветският страх от споразумения с Пекин зад гърба им може да играе и отрицателна роля и това е видно в Азия. Съветската политика към Индия и Виетнам е, ако не пряк резултат, то е спомогната от развитието на американско-китайските отношения. В Азия се разгръща най-голямото притеснение на много експерти от Държавния департамент – отварянето към Китай довежда до остра съветска реакция. Но реално не води до рязко влошаване на американско-съветските отношения, както прогнозира скептичните специалисти⁶⁵. Според мен и в двата случая действията на Москва са по-скоро насочени срещу Пекин, а американците се оказват вторична жертва. Критиката от страна на историографията е насочена основно към политиката в Азия. Най-крайните автори напълно отричат ролята на „китайската карта“, защото тя не води до моментално излизане от Виетнам. Много от изследователите изхождат от цитираната теза на Далек, че цената на разведряването за Никсън е съветска помощ за Виетнам, и логично виждат провал, след като намаляването на напрежението е факт без решение за войната. Струва ми се крайно подобно твърдение, а и то просто не е вярно.

Да, основен приоритет на президента е приключване на войната. Но също така и избягване на грешката на Джонсън да бъде тотално обсебен от нея. Една от най-важните цели на разведвяването и отварянето към Китай е, както се изразява Кисинджър, *„поставянето на Индокитай на правилното му място като малък полуостров на голям континент“* (Kissinger, 1979: 108, 1049). В крайна сметка, администрацията на Никсън постига и трите основни цели, които сама си поставя – срещи на върха в Пекин и Москва и споразумение с Ханой (Brinkley & Nichter, 2014: 629). Критиката би следвало да е по-скоро в методите, а не съмнение в резултатите. Например политиката за взаимозависимост – Вашингтон се радва на официалната подкрепа за среща на върха в СССР един ден след индийско-съветския договор; Никсън все пак отива в Москва по време на най-масовата офанзива на ДРВ от началото на мандата му. На теория това не е приемливо, но на практика американците са вложили прекалено много усилия, за да подобрят отношенията си с другата суперсила. Същото важи и за СССР – през 1971 – 1972 г. не могат да се откажат от намаляването на напрежението, след като са стигнали безпрецедентно далеч.

Няма политика, която да носи само позитиви или само негативи. Триъгълната дипломация не е изключение от правилото. Тя успява в някои аспекти и се проваля в други. Така или иначе, за мен въпросът не е дали оказва влияние нормализацията с КНР, а какво е нейното влияние. Няма как такава голяма промяна в международните отношения да не се отрази и при тези между суперсилите. Това, което не бива да забравяме, е, че перспективата на съвременниците, а не само на историографията, не е единна. Аз представих само позициите на върха на властта във Вашингтон, но ястребите и гълъбите в многохилядната администрация имат своите собствени тълкувания за влиянието на КНР в съветско-американските отношения. Тяхното разглеждане е чудесна тема за отделна работа.

NOTES/БЕЛЕЖКИ

1. Терминът „китайска карта“ практически представлява използването на нормализацията в американско-китайските отношения за по-голяма тежест в американско-съветските такива в период на сериозно напрежение между КНР и СССР.
2. Браун обобщава по следния начин: „Колкото и говорителите на администрацията публично да отричат, че придобиването на дипломатическо преимущество над Съветския съюз е основната цел на политиката към Китай, този геополитически резултат от новите триъгълни отношения на практика никога не е отричан и не може да бъде“. Brown, S. *Faces of Power: Constancy and Change in United States Foreign Policy from Truman to Obama*. Columbia University Press, p. 189.

3. Ако може да се каже, че тя някога е съществувала изобщо. Дори в годините, когато САЩ са най-силни във военно отношение, комунистически режими продължават да се установяват, а за обективни равностетки за успехите на политиката на съдържане и контрол е прекалено рано да се говори. В случая важното е, че концепцията за Щатите, като единствен стожер срещу комунизма, съществува в американското мислене.
4. Под успешно в случая авторът разбира избягването на ядрена война.
5. Цит. по: Memorandum of conversation between Henry Kissinger and Fellows from the Harvard Center for International Affairs, December 7, 1971, Digital National Security Archive Document Database. Suri, J. (2008). Henry Kissinger and American Grand Strategy. – In: Nixon in the World: American Foreign Relations, 1969 – 1977. Oxford University Press, pp. 68 – 69.
6. Разбира се, политиката на разведряване не е измислена от американците. Още Хрущов говори за мирно съвместно съществуване. През 60-те години Шарл дьо Гол е първенецът в нормализацията на отношенията с Москва, а и с Пекин. Новата източна политика на Вили Бранд не е спусната от Вашингтон, а се ражда от германската дипломатическа безизходица и неприложимостта на доктрината „Холщайн“.
7. Foreign Relations of the United States (FRUS), 1969 – 1976, Volume I, Foundations of Foreign Policy, 1969 – 1972. United States Government Printing Office, 2003, pp. 196 – 203.
8. Дания, Швеция и Норвегия пък изобщо не се съобразяват с американската линия и още през 1950 г. и 1954 г. установяват дипломатически отношения с КНР.
9. Съветският съюз и Монголия от север; Индия от югозапад; Южна Корея, Тайван и Япония от изток.
10. FRUS, 1969 – 1976, Volume XVII, China, 1969 – 1972. United States Government Printing Office, 2006, pp. 36 – 37.
11. Напр. вж. MacMillan, M. (2008). Nixon, Kissinger and the Opening to China. – IN: Nixon in the World: American Foreign Relations, 1969 – 1977. Oxford University Press, p. 108; Komine, Y. Цит. съч., p. 36; Gaddis, J. L. (2005). Strategies of Containment: A Critical Appraisal of American National Security Policy during the Cold War. Revised and Expanded Edition. Oxford University Press, p. 293.
12. FRUS, 1969 – 1976, Volume XII, Soviet Union, January 1969 – October 1970. United States Government Printing Office, 2006, p. 87.
13. Пак там, pp. 96 – 97.
14. Пак там, p. 268.
15. Пак там, pp. 225 – 226.
16. FRUS, 1969 – 1976, Volume XVII, China, pp. 355 – 356.
17. Джоу Енлай потвърждава това в разговор с Кисинджър на 9 юли 1971 г. Пак там, p. 365.

18. Става дума за Едгар Сноу. Джоу Енлай и Мао му дават интервю. На 1 октомври 1970 г. Сноу е първият американец, който застава до китайския лидер по време на честванията на Тиенанмън.
19. FRUS, 1969 – 1976, Volume XVII, China, p. 300 – 301.
20. За още подобни разговори, вж. пак там, pp. 68 – 69; p. 74; p. 76; p. 83; p. 100; p. 186; p. 206 и т.н.
21. Когато Добринин съобщава на Джонсън за навлизането на военни части от Варшавския договор в Чехословакия на 20 август 1968 г., „Президентът Джонсън слушаше внимателно, но явно не осъзна веднага значимостта на новината... Той премина към друга, по-интересна за него тема. Той каза, че очаква нашия отговор за плановете му да анонсира визита в Съветския съюз“. Dobrynin, A. Цит. съч., p. 185.
22. Видно от разговор между Кисинджър и Добринин, проведен на 23 април 1971 г. FRUS, 1969 – 1976, Volume XIII, Soviet Union, October 1970 – October 1971. United States Government Printing Office, 2011, p. 550.
23. Това става по време на тайната визита на Кисинджър в Москва през април 1972 г. FRUS, 1969 – 1976, Volume XIV, Soviet Union, October 1971 – May 1972. United States Government Printing Office, 2006, p. 588.
24. FRUS, 1969 – 1976, Volume XIII, Soviet Union, p. 559.
25. FRUS, 1969 – 1976, Volume XII, Soviet Union, p. 663. Видно от разговор между Кисинджър и Добринин. Foreign Relations of the United States, 1969 – 1976, Volume XIII, Soviet Union, October 1970 – October 1971..., p. 105.
26. FRUS, 1969 – 1976, Volume XIII, Soviet Union, p. 550.
27. FRUS, 1969 – 1976, Volume XIII, Soviet Union, p. 752.
28. Пак там, p. 810.
29. FRUS, 1969 – 1976, Volume I, Foundations of Foreign Policy, p. 325.
30. FRUS, 1969 – 1976, Volume XVII, China, pp. 145 – 146.
31. FRUS, 1969 – 1976, Volume XIII, Soviet Union, p. 906. Кисинджър анализира подобен тип коментари от Москва по следния начин: „Страни, които прокламират, че не са засегнати от напрежение, или блъфират, или са имали късмета никога да не бъдат подлагани на такова“. Kissinger, H. The White House Years..., p. 721.
32. FRUS, 1969 – 1976, Volume XL, Germany and Berlin, 1969 – 1972. United States Government Printing Office, 2008, p. 777.
33. FRUS, 1969 – 1976, Volume XIII, Soviet Union, p. 895.
34. FRUS, 1969 – 1976, Volume XIII, Soviet Union, p. 844.
35. За меморандума от срещата на 19 юли 1971 г. вж. Пак там, pp. 842 – 846.
36. Цитирани позиции на Хелмут Соненфелд и Александър Хейг – и двамата част от екипа на Кисинджър. FRUS, 1969 – 1976, Volume XIII, Soviet Union, pp. 855 – 863; 868.

37. Пак там, р. 907.
38. FRUS, 1969 – 1976, Volume XL, Germany and Berlin, p. 51; p. 159; p. 247.
39. Пак там, р. 159.
40. Видно от срещите между Кисинджър и Добринин на 9 и 23 януари 1971 г.
FRUS, 1969 – 1976, Volume XIII, Soviet Union, p. 277; pp. 303 – 305.
41. От съветска страна преговорите води Пьотр Абрахимов, посланик в ГДР.
42. FRUS, 1969 – 1976, Volume XL, Germany and Berlin, p. 764.
43. FRUS, 1969 – 1976, Volume XL, Germany and Berlin, p. 711.
44. FRUS, 1969–1976, Volume XXXII, SALT I, 1969 – 1972. United States Government Printing Office, 2010, p. 503.
45. Пак там, р. 452.
46. FRUS, 1969 – 1976, Volume XIII, Soviet Union, p. 567.
47. FRUS, 1969 – 1976, Volume XIV, Soviet Union, p. 887.
48. Пак там, р. 889.
49. FRUS, 1969 – 1976, Volume XL, Germany and Berlin, p. 159.
50. Пак там, р. 718.
51. FRUS, 1969 – 1976, Volume XIV, Soviet Union, p. 893.
52. Таванът е 950, СССР има около 300 към 1970 г.
53. FRUS, 1969–1976, Volume XIII, Soviet Union, p. 962.
54. Nixon, R. M. (1968). Address Accepting the Presidential Nomination at the Republican National Convention in Miami Beach, Florida, August 8, 1968. – In: Papers of Richard M. Nixon. Online by Gerhard Peters and John T. Woolley, The American Presidency Project.
55. Nixon, R. M. (1969). Address to the Nation on the War in Vietnam, November 3, 1969. – IN: Papers of Richard M. Nixon. Online by Gerhard Peters and John T. Woolley, The American Presidency Project.
56. FRUS, 1969 – 1976, Volume XIV, Soviet Union, p. 174.
57. Пак там, р. 175.
58. Пак там, р. 176.
59. Това са думите на Кисинджър към Добринин в разговор от 6 април 1972 г.
Пак там, р. 264.
60. Пак там, pp. 270 – 271.
61. Пак там, pp. 499 – 500.
62. Пак там, pp. 641 – 642.
63. Доколко Китай евентуално би поел ангажиментите на СССР към Северен Виетнам, е друга тема. Изключвайки уверенията на Джоу Енлай, че китайците не искат да се месят пряко, все пак Пекин няма потенциала на суперсила. Въпреки това Съветският съюз не е готов да рискува.

А и изоставяне на Ханой в името на споразумения с капиталистите със сигурност би довело до загуба на позиции в световното комунистическо движение в момент, когато китайците ги наричат „социалистически империалисти“.

64. FRUS, 1969 – 1976, Volume XIII, Soviet Union, p. 837.

65. Напр. вж. FRUS, 1969 – 1976, Volume XII, Soviet Union, pp. 36 – 37.

REFERENCES /ЛИТЕРАТУРА

Brinkley, D. & Nichter, L. (2014). *The Nixon Tapes, 1971 – 1972*. Houghton Mifflin Harcourt.

Brown, S. (2015). *Faces of Power: Constancy and Change in United States Foreign Policy from Truman to Obama*. Columbia University Press.

Dallek, R. (2007). *Nixon and Kissinger: Partners in Power*. Harper Collins Publishers.

Davies, D. E. & Trani, E. P. (2009). *Distorted Mirrors: Americans and Their Relations with Russia and China in the Twentieth Century*. University of Missouri Press.

Dobrynin, A. (1995). *In Confidence: Moscow's Ambassador to America's Six Cold War Presidents (1962 – 1986)*. Random House.

Gaddis, J. L. (2005). *Strategies of Containment: A Critical Appraisal of American National Security Policy during the Cold War*. Revised and Expanded Edition. Oxford University Press.

Hanhimäki, J. M. (2004). *The Flawed Architect. Henry Kissinger and American Foreign Policy*. Oxford University Press.

Hanhimäki, J. M. (2008). An Elusive Grand Design. – IN: *Nixon in the World: American Foreign Relations, 1969 – 1977*, Oxford University Press.

Isaacson, W. (2005). *Kissinger: A Biography*. Simon & Schuster.

Kissinger, H. (1979). *The White House Years*. Weidenfeld & Nicolson and Michael Joseph.

Kissinger, H. (1994). *Diplomacy*. Sofia: Trud [Кисинджър, Х. (1994). *Дипломацията*. София: Труд].

Komine, Y. (2008). *Secrecy in US Foreign Policy: Nixon, Kissinger and the Rapprochement with China*. Ashgate.

Kuklick, B. (2006). *Blind Oracles: Intellectuals and War from Kennan to Kissinger*. Princeton University Press.

Nixon, R. M. (2008). Asia after Viet Nam. – IN: *Richard Nixon: Speeches, Writings, Documents*, ed. by Rick Perlstein. Princeton University Press, p. 141

Nixon, R. M. (2013). *In the Arena: A Memoir of Victory, Defeat, and Renewal*. Simon and Schuster.

Nixon, R. M. (2013a). *RN: The Memoirs of Richard Nixon*. Simon and Schuster.

Suri, J. (2007). *Henry Kissinger and the American Century*. The Belknap Press of Harvard University Press.

THE ROLE OF THE “CHINA CARD” IN U.S. – SOVIET RELATIONS, 1969 – 1972: THE AMERICAN PERSPECTIVE

Abstract. The article focuses on the question how the normalization of U.S. – Soviet relations in the beginning of the 1970s influenced the communication between the superpowers. Four main aspects of the dealings between the United States and the Soviet Union are discussed. They are: the negotiations about the status of Berlin and SALT I; the India-Pakistan and Vietnam wars in the context of relations between the two principal powers of the Cold War period.

The main conclusion presented is that triangular diplomacy played an effective role in Europe, but a destructive one in Asia.

✉ **Ms. Ivana Nikolova**

Faculty of History

University of Sofia

15, Tsar Osvoboditel Blvd.

1504 Sofia, Bulgaria

E-mail: i.nikolovaa@gmail.com